

УДК 811.16'374-112

УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРИЧНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ У МІЖСЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Ольга КРОВИЦЬКА

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
вул. Козельницька, 4, Львів, 79026
Відділ української мови

У статті розглянуто основні аспекти розвитку української історичної лексикографії у загальнослов'янському контексті. Стисло проаналізовано найважливіші історичні словники. Висвітлені особливості лексикографічного опрацювання історичних джерел інших слов'янських мов.

Ключові слова: історичні словники, українська лексикографія, слов'янська історична лексикографія.

Мовна картина світу у реаліях минулого і сьогодення концентрується у лексикографічних працях. Основне завдання будь-якого словника полягає в тому, щоб конкретний мовний матеріал інвентаризувати і певним чином пояснити відповідно до сучасних умов розвитку лексикографії. Залежно від типу словника, варіюються і методи збирання матеріалу, і методи складання реєстру, і методи його інтерпретації, оскільки словники повинні не лише служити практичним завданням, а й бути надійним джерелом, достатньою підставою для теоретичного узагальнення.

На думку дослідників-лексикографів, історичний словник виконує подвійну функцію: по-перше, він є базою для вивчення словникового складу мови, документальним оглядом лексичної скарбниці минулого, по-друге, важливою пам'яткою культури, яка репрезентує ступінь розвитку народу, його звичаї, побут, рівень духовного й матеріального життя.

1. Українська історична лексикографія.

Укладачами перших українських історичних словників були Василь Ломиковський (історик, етнограф, родом з Полтавщини) та Іван Новицький (історик, етнограф, родом з Київщини). Перший уклад рукописний словник енциклопедичного характеру під назвою "О Малороссии. О древних обычаях малороссийских; о службе воинской и гражданской; о чинах и должностях чиновников. По алфавиту. Писано 1808 года". Цей манускрипт опублікований у 1894 р. О. Лазаревським у журналі "Киевская старина". Він містить 71 словникову статтю. У реєстровій частині переважає адміністративна та військова термінологія. У 1871–1872 рр. побачив світ ще один історичний словник "Справочный словарь юридических терминов древнего актового языка Юго-Западной России" І. Новицького, який надруковано у київських "Університетських історичних звітах". За обсягом він був значно більшим – містив 465 словникових статей.

Варто зазначити, що невеликі словники як додатки супроводжували пам'ятки української мови, зокрема, літописи Г. Грабянки (1854 р.), Самовидця (1876 р.) та ін.

Давню українську лексику містить також тритомний словник видатного російського лексикографа Івана Срезневського “Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам” (Т.1–3. Санкт-Петербург, 1893–1912).

Наприкінці ХІХ ст. розпочалася систематична робота над створенням історичного словника української мови. Редакція журналу “Киевская старина” займалась збором необхідного матеріалу для словника сучасної мови, а також для історичного словника, що мав би виконувати функцію доповнення до лексикона живої мови. На запрошення редакції до цієї роботи було залучено Євгена Тимченка (філолога), Володимира Науменка (етнографа, філолога) і пізніше Бориса Грінченка. Невдовзі цей задум матеріалізувався: у 1907–1909 рр. вийшов чотири томний “Словарь української мови” за редакцією Б. Грінченка, а також історичний словник “Материалы для словаря письменной и книжной южнорусской речи XV–XVIII вв.” Є.Тимченка, який містив 12–13 тис. словникових статей (понад 2000 сторінок машинопису).

Картотека Є.Тимченка, створена для цього словника налічувала 60 тис. карток-цитат із 34 пам’яток української мови XV–XVIII ст. (згодом її передано в Комісію історичного словника українського языка ВУАН; сьогодні вона зберігається у відділі української мови ІУ НАНУ).

Обидва словники готувалися для подачі на здобуття премії ім. М.Костомарова Російської академії наук, яка 1903 р. оголосила конкурс на кращий словник. До речі, ще на початку 60-х років ХІХ ст. М.Костомаров зібрав гроші для видання українських книжок для народу. Оскільки з 1863 р. у Російській імперії діяла заборона на українські книжки, М. Костомаров передав гроші Російській академії наук, заповівши їх як премію за словник української мови. Представлені на конкурс словники прорецензував видатний учений-славист О.Шахматов. Він, зокрема, відзначив: “Особливо вражає недостатність джерел з ХVІІІ ст., а також відсутність джерел, старіших від ХVІ віку. Історичний словник малоруської мови не може залишити без уваги й Галицько-Волинського літопису, відомого за Іпатіївським та Хлебніковським списком ... Користуючись цим літописом, а також іншими південноруськими пам’ятками тої найдавнішої доби, коли руська писемність не визволилася ще від церковнослов’янського впливу і ще не встигла підлягти під інший вплив – польський або південнослов’янський – укладач історичного Словника малоруської мови міг би вибрати з пам’яток всі ті слова, що, з тих чи інших міркувань, мають бути приписаними народним говорам”¹.

На підставі відгуку О.Шахматова “Словарь української мови” за редакцією Б.Грінченка та “Материалы для словаря письменной и книжной южнорусской речи XV–XVIII вв.” Є.Тимченка були відзначені премією М.Костомарова другого ступеня.

У 30-х роках ХХ ст. вийшов з друку довгоочікуваний перший том “Історичного словника українського языка” за редакцією Є.Тимченка. Із великим захопленням привітав його появу І. Огієнко: “Історичний словник української мови! Мрія трьох поколінь українських мовознавців. Та це ж тепер сотні рук (і не тільки мовознавців) хапливо потягнуться до нього як до вищого трибуналу, як до найавторитетнішого джерела за в’ясненням найрізномірніших питань і темних загадок із обсягу не тільки чистого мовознавства”².

Позитивно оцінивши появу “Історичного словника українського языка”, Іван Огієнко відніс його до монументальних праць УАН, оскільки цей словник “складений так

¹ Киевская старина. 1906. Т.93. Май–июнь. С.225.

² Рідна мова. 1933. Ч.10. С.322.

широко й повно, що стоїть на першому місці серед історичних словників слов'янських народів"³. Необхідно відзначити особливу роль у створенні історичного словника української мови професора Є. Тимченка – людини, відданої українській мовознавчій науці, великого патріота, представника етнографічної школи в українському мовознавстві. Практично все своє життя він присвятив історичному словнику⁴, який і донині користується популярністю серед науковців як важливе джерело пояснення тих чи інших явищ з історії української мови.

У 1919 р. на Україні почала функціонувати спеціально утворена Комісія для створення історичного словника. У протоколі засідання Історичного відділу УАН від 26 грудня 1918 р. зазначалося: "Історико-філологічний відділ Української Академії Наук повинен нікому іншому, тільки професору Тимченку, доручити провід у тій академічній комісії, яка має своєю метою скласти науковий історичний словник української мови"⁵. Розпочалася велика напружена робота, яка тривала до 1934 р., до того часу, коли у періодичних виданнях з'явився ряд публікацій – політичних доносів, спрямованих проти представників етнографічної школи. О.Курило, І.Огієнка, Д.Шелудька, Є.Тимченка та ін. звинувачували у намаганні відірвати розвиток української мови від російської, їх називали "посіпаками буржуазії", що "плекають фашистсько-інтервенціоністські пляни" та діють "в зоологічній ненависті до всього, що прийшло з російської мови" (Див. газета "Правда" за 27 квітня 1934 р.). У 1932 р. Є.Тимченку змушений був залишити спочатку педагогічну, а пізніше й наукову роботу. У 1938 р. його було заарештовано та вислано у м. Дзержинськ. Після реабілітації у 1944 р. професор Є.Тимченко повернувся до Києва, де до останніх днів свого життя (до 1948 р.) працював в Інституті мовознавства ім. О. Потебні АН України. Сьогодні матеріали, зібрані для цього словника (багата картотека і машинопис словника на окремі літери), зберігаються в Інституті українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, куди вони були передані у 1958 р. працівниками київського Інституту мовознавства ім. О.Потебні.

Відтоді центр української історичної лексикографії перемістився з Києва до Львова, де почала формуватися львівська лексикографічна школа, здобутками якої є "Польсько-український словник" (1959–1960, т. 1–2), "Словник староукраїнської мови XIV–XV ст." (1977–1978, т. 1–2), "Словник української мови XVI–першої половини XVII ст." (1994–2001, вип. 1–8).

На сучасному етапі теоретичні засади укладання історичного словника сформульовані у працях Л.Гумецької. На думку дослідниці, історичний словник української мови повинен відбивати мову пам'яток українського письменства різних віків і різних стильових жанрів у всій складності їх лексичних компонентів; селекція лексики опрацьованих пам'яток на основі суб'єктивних смаків і поглядів укладача чи редактора в історичному словнику не повинна мати місце⁶.

Наприкінці 50-х років у відділі мовознавства (тепер – української мови) Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича розпочалося складання картотеки для створення словника староукраїнської мови XIV–XV ст. Завершено її у 1962 році. Картотека словника налічує близько 260 тис. карток і містить до 12 тис. слів. Протягом 1964–1974 рр. було укладено два томи словника. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. задуманий як словник-тезаурус: він містить усі слова всіх пам'яток української мови, що покладені у його основу. Значну частину джерел для цього словника становлять

³ Огієнко І. Історія української мови. Вінніпег, 1949. С.348.

⁴ Історичний словник українського язика. Т.1 (А – Жяловати). Харків–Київ, 1930–1932.

⁵ Записки Історико-філологічного відділу УАН. Київ, 1919. Р.1919. К.1. С.ХСІІ.

⁶ Гумецька Л. Принципи створення Історичного словника української мови. Київ, 1958. С.9.

грамоти (дарчі, підтвердні, купчі, жалувані, договірні, присяжні, розсудні, правові, розмежувальні), написані в канцеляріях Молдавського князівства, де “західноруська” мова вживалася в той час як єдина. Були використані також листи, тестаменти, інвентарі, люстрації, угоди, статuti та інші документи. Мова цих документів, незважаючи на певний відсоток молдаванізмів, середньоболгаризмів, повністю збігається з українським варіантом (західноруською писемно-літературною мовою). У ній простежуються: 1) українські риси, спільні з усіма східнослов'янськими мовами (повноголосся, вокалізація *ъ, ь*, розвиток носових); 2) риси, тією чи іншою мірою властиві всій українській мовній території (перехід *ѣ-и*, заміна *о, е* в новому закритому складі як результат подовження; сплутування етимологічних *ы-и*; сплутування ненаголошених *е-и*); 3) риси, властиві південно-західним говорам української мови (сплутування ненаголошених *о-у*: *уживали/оживали*; перехід *а-е* після палатальних: *узети*; протетичне *в* – перед початковим *а* (*ватаман*)⁷.

До канону джерел входять рукописні пам'ятки і стародруки, які зберігаються в Москві, Ленінграді (Санкт-Петербурзі), Вільнюсі, Львові, Кишиневі, Києві та ін. Найраніша пам'ятка, засвідчена у словнику, датується 1322 р. – це “Фундушевий запис князя Любарта Гедеміновича про надання церкви св. Івана Богослова у Луцьку сіл Рожище, Теремноє, Бушу, Мезоч та ін.”; остання пам'ятка 1500 р. – це “Привілей короля Олександра пану віленському, князю Олександрю Юрійовичу на сім служб людей Шатрановичів у Скидельській волості”.

Над створенням “Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.” працювали професор Лукія Гумецька (відповідальний редактор), а також Іван Керницький, Дмитро Гринчишин, Уляна Єдлінська, Валентина Карпова, Лев Полюга, Михайло Худаш, Розалія Керста, Марта Сенів, Олександра Захарків. До речі, у 1978 р. словник був відзначений першою академічною премією ім. І. Франка.

Хронологічним продовженням цього словника став новий “Словник української мови XVI–першої половини XVII ст.”, побудований на інших засадах, ніж попередній. Робота над цим словником розпочалася у 1975 р. Надзвичайне багатство писемних джерел української мови XVI–першої половини XVII ст. вимагало спеціального відбору їх для словника, тому основними принципами під час збирання джерельного матеріалу стали: 1) залучення пам'яток з різних територій України, а також з-поза її меж, якщо вони писані українською мовою; 2) залучення пам'яток, різних за стилями і жанрами; 3) якнайширше залучення рукописних пам'яток, стародруків, а також пам'яток, надійно виданих з філологічного погляду.

У каноні джерел переважають пам'ятки, писані на території України (в Галичині, на Волині, Наддніпрянщині, Поділлі, Закарпатті). Використано також невелику кількість документів, написаних українською мовою у Польщі, Литві, Білорусії, Румунії, Греції, Угорщині, Франції, Італії, Єгипті та ін.

Однією з найраніших пам'яток, включених до списку джерел, є “Четья” (1489 р.), яка містить український лексичний матеріал, однак з об'єктивних причин не була використана у попередньому словнику; з останніх пам'яток – “Лексикон словено-латинський” Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського (1650); а також “Підтвердження універсалу київського воєводи Адама Киселя громадянам київського воєводства” (22 грудня 1650 р., Житомир).

“Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.” належить до тлумачно-перекладних лексикографічних праць. Тлумачення значення реєстрового слова

⁷ Детальніше див.: Принципи побудови “Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.” // Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. Т.1. Київ, 1977. С.10–11.

подається кількома способами: 1) наведенням еквівалента сучасної літературної мови з відповідними уточнювальними ремарками; 2) описовим поясненням; 3) залученням потрібної ремарки енциклопедичного характеру (особливо при тлумаченні конкретної історичної реалії).

За попередніми даними, обсяг словника становитиме понад 400 обліково-видавничих аркушів і міститиме понад 40 тис. слів. Уже опубліковано дев'ять випусків "Словника української мови XVI–першої половини XVII ст."⁸

2. Білоруська історична лексикографія

Перша спроба лексикографічного опрацювання мови білоруських пам'яток припадає на середину XIX ст., вона пов'язана з ім'ям видатного білоруського філолога Івана Носовича. Після публікації п'ятитомного видання "Акты, относящиеся к истории Западной России" (СПб., 1846–1853) Російська академія наук звернулася до І.Носовича з пропозицією укласти словник білоруських слів. Через три з половиною роки цей словник був готовий. Комісія у складі О. Востокова, І. Срезневського і М.Каркунова високо оцінила рукопис словника, однак опублікований він не був. Частково білоруський мовний матеріал засвідчений у таких лексикографічних працях: "Справочный словарь юридических терминов древнего актового языка Юго-Западной России" І.Новицького (Київ, 1871–1872); "Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и Царства польского" М.Горбачевського (Вільно, 1874). До речі, в останньому представлена велика кількість запозичень з латинської і польської мов, енциклопедичні довідки про урядові установи, посади, метрологію, ремесла та ін.

Ідея створення спеціального історичного словника білоруської мови продовжувала існувати у мовознавчій науці. На думку Ю.Карського, висловлену у передмові до третього тому фундаментальної праці "Белорусы" (1922), основними джерелами для історичного словника повинні стати писемні пам'ятки (рукописи і стародруки) XII–XVIII ст.; над його створенням повинна працювати спеціальна наукова установа. Із середини 20-х років ідея історичного словника стала важливою проблемою білоруського мовознавства. У 1927 р. була утворена спеціальна лексикографічна комісія при Інституті білоруської мови. За основу складання історичного словника взято принципи і методи польських лексикографів, що працювали тоді над історичним словником польської мови. Невдовзі роботу було припинено. Лише у 1960 р. відновилася лексикографічна діяльність в Інституті мовознавства ім. Я.Коласа. У цій науковій установі ведеться активна робота над укладанням історичного словника білоруської мови. У 1960–1972 рр. колектив лексикографів створив картотеку, що налічує 1 млн. 60 тис. карток-цитат⁹. До канону джерел увійшли пам'ятки XIV–XVIII ст. Під час створення джерельної бази часто виникали труднощі із визначенням мови пам'яток, із розмежуванням білоруських та українських пам'яток тощо. На думку укладачів словника, основний критерій розмежування цих пам'яток – територіальний.

Для лексикографічного опрацювання залучені ділові пам'ятки (акти різного змісту, грамоти, статути, договори, привілеї, ревізійні документи та ін.), що розписані частково; релігійні твори (Біблія Ф.Скорини), з яких використано увесь лексичний матеріал; світсько-літературні пам'ятки; літописи, хроніки, хронографи, воєнні та лицарські романи і повісті, мемуари, публіцистичні твори, які опрацьовані повністю,

⁸ Див.: Гринчишин Д.Г. З історії створення історичного словника української мови // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. Київ, 1991. С.5–18.

⁹ Див. дет.: Принципы падрыхтоўкі гістарычнага слоўніка беларускай мовы // Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1. Мінск, 1982. С.3–45.

а також “Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов” (Т.1–39. Вильна, 1865–1915); “Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею” (Т.1–5; Санкт-Петербург, 1846–1853); “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России и изданные археографическою комиссиею” (Т.1–15; Санкт-Петербург, 1863–1882); “Летапис па спісу Быхаўца конца XVI–пачатку XVII ст.”; “Дагавор Помацка з Рыгайкаля 1930 г.” (рукопис). Укладання словникового матеріалу розпочалося у 1973 р. і продовжується до сьогодні. Опубліковано 18 випусків історичного словника білоруської мови.

3. Російська історична лексикографія

Серед найважливіших історичних словників російської мови необхідно назвати: Срезневский И.И. “Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам” (Т.1–3. Санкт-Петербург, 1893–1912; изд. 2; 1958); Дювернуа А. “Материалы для словаря древнерусского языка” (Москва, 1894); “Материалы для терминологического словаря древней России” / Сост. Г.С.Кочин (Москва–Ленинград, 1937); “Словарь-справочник “Слова о полку Игореве” / Сост. В.Л.Виноградова (Вып.1–4. Москва–Ленинград, 1965–1973); “Словарь русского языка XI–XVII вв.” (Вып. 1–25. Москва, 1975–2000); “Словарь древнерусского языка” (Вып. 1–4. Москва, 1988–1991; Вып. 5–6, Москва, 2000); “Словарь русского языка XVIII в.” (Т.1–12. Ленинград, 1984–2000) та ін.

Найбагатшим історичним словником російської мови є “Словарь русского языка XI–XVII вв.” Матеріальною базою для нього стала спеціально сформована унікальна картотека. До речі, необхідність створення академічного історичного словника російської мови було проголошено 1925 р. у доповіді акад. Олексія Соболевського. Пізніше було створено комісію, що збирала матеріали для майбутнього словника. Комісія під керівництвом О.Соболевського, з 1934 р. – професора Б.Ларіна інколи вносила певні корективи щодо обсягу матеріалу, хронологічних меж праці. 1952 р. у зв’язку з перевезенням картотеки словника з Ленінграда до Москви було переглянуто програму створення словника, складено нову інструкцію, проведено інші види робіт¹⁰.

Джерелами історичного словника російської мови XI–XVII ст. були: художні та публіцистичні твори, проповіді, житійна література, історичні документи, природничо-наукові пам’ятки, юридична література, акти, грамоти, епістолярій, описи мандрівок, послання та ін., зокрема: “Алекса́ндро-Невская летопись”, “Новгородские берестяные грамоты”, “Великорусские акты XV–XVII вв.”, “Ведомость о Китайской земле и о глубокой Индии”, “Владимирский летописец”, “Иосафовская летопись”, праця А.Н.Крикшина “О зачатии и о рождении великого государя императора Петра Первого” (рукопис), “Смоленские грамоты XIII–XIV вв.”, “Описание Турецкой империи, составленное русским, бывшим в плену у турок во второй пол. XVII в.”, “Хронограф 1512 г.” та ін.

Необхідно підкреслити, що російська історична лексикографія завжди розвивалася під великою опікою держави. Постійне фінансування, підтримка нових лексикографічних проєктів забезпечили міжнародне визнання російської історичної лексикографії, її вагомих досягнень у розвитку історичної слов’янської лексикографії.

4. Польська історична лексикографія

Історичний словник польської мови має свою багату і цікаву історію, викладену у статті польського мовознавця Я.Лося “Про майбутній історичний словник” (1918). Ідея історичного словника зародилася ще у 1873 р., однак фактична робота над

¹⁰ Див. дет.: О построении Словаря русского языка XI–XVII вв. // Словарь русского языка XI–XVII вв. Москва, 1975. Вып.1. С.5–15.

ним розпочалася після приїзду до Кракова визначного славіста Бодуена де Куртене. У 1895 р. він розробив інструкцію для укладання словника, основні правила опису давніх пам'яток. У 1898 р. вчений перевіряв результати попередньої праці, відновив опрацювання вибраного лексичного матеріалу. Згодом, у грудні 1902 р., словникарську роботу очолив Я.Лось. У 20-х роках укладання мовного матеріалу було завершено, і з 1922 р. словник мав уже редагуватися. Однак цього не сталося, оскільки збільшилася кількість опрацьованих джерел. Змінилися також хронологічні межі словника (спочатку – 1543 р., пізніше – 1500 р.). Інша інституція почала укладати словник старопольської мови XVI ст. Зрештою, і брак постійних кадрів призвів до уповільнення роботи. Друга світова війна перешкодила редагуванню словникового матеріалу. З 1946 р. роботу над словником фактично очолив С.Урбанчик. 1947 р. вийшов пробний зошит словника старопольської мови, який спричинив нову дискусію і створення редакційного комітету старопольського словника. Перший зошит словника старопольської мови вийшов у 1953 р. До сьогодні світ побачили 75 зошити (одинадцять томів) цього словника. Хронологія пам'яток (лише друкованих) – від найдавніших часів до 1500 р.

Укладання словника старопольської мови XVI ст., за висловом польських дослідників, розпочалося у післявоєнний період, в “еру словників”, коли активізувалася робота над старопольським словником, опрацьовувалися матеріали для великого словника польської мови під редакцією професора В.Дорошевського. Водночас публікувався ономастичний словник, готувався до друку словник мови творів Адама Міцкевича. Концепцію створення цього словника було обговорено на засіданні Комітету мовознавства ПАН у 1954 р. Через три роки проведено широке обговорення пробного зошита словника старопольської мови XVI ст., який охоплює 7 млн. слів. У канон джерел включені праці з математики, астрології, медицини, педагогіки, географії, хроніки, повісті, релігійна полемічна література, поезія, сатира, драма та ін. У цьому словнику вперше в історії польської лексикографії застосований як базовий статистичний метод, який би мав допомогти досліднику виявити важливі тенденції у розвитку мовних норм старопольської мови XVI ст. За свідченням укладачів словника, він є передовсім тезаурусом літературної мови: розписані усі тексти творів тогочасних польських письменників, включені усі словники XVI ст. На даний час вийшло друком 26 томів цього словника¹¹.

5. Чеська історична лексикографія

Автором старочеського словника був відомий лексикограф Ян Гебауер. З 1970 р. його словник почала репринтом друкувати Чехословацька Академія Наук. З передмови до першого тому (1903) дізнаємося, що 1885 р. учений уклав коротку інструкцію укладачам словника, для формування картотеки цього словника. Ян Гебауер самостійно вибирав писемні пам'ятки, розписував їх і складав “листовий словник”. Хронологічні межі словника надзвичайно великі – від найдавніших писемних документів до джерел нової чеської літературної мови. Серед найважливіших пам'яток – ділові документи і записи пісень із монастирських збірок другої половини XIII ст.; судові акти 1373–1379, 1380–1387 рр.; наукові трактати “Алхімія Антона з Флоренції” (1457 р.); анонімний латино-чеський словник з XV ст.; легенди про апостолів (1300); “Соціологія святого Августина” (1389); рукописи князя Баворського (1472); “Хроніка Даліміла” (XIV ст.); медичні трактати; біблії; учительні євангелії; хроніки, некрологи; перекладна література; рукописні словнички; книга про шахову гру (1400);

¹¹ Див.: Słownik polszczyzny XVI wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966. T.1.S.3–7.

“Хроніка Троянська” (1488) та ін. У листі до професора В. Томека Ян Гебауер виклав найважливіші принципи, якими він керувався при підготовці словника. Учений надіслав В.Томеку частину словника, яку той переглянув, висловивши цінні зауваження. Згодом виникли труднощі з друкуванням словника, насамперед технічні. Тому перший том (А–J), зданий до друкарні 1900 р., побачив світ лише у 1903 р. Другий том опубліковано у 1916 р. Старочеський словник Я.Гебауера подає, крім історичних лексем, також їх етимологію, тому його можна назвати історико-етимологічним. До лексикографічного опису залучені також матеріали з інших словників¹².

З початку 60-х років ХХ ст. розпочалася робота над створенням великого академічного словника старочеської мови (*Staročeský slovník*). Великий обсяг лексичного матеріалу, уточнення деяких принципів укладання словникових статей призвели до часткових змін у самій концепції словника (1965), а дещо пізніше (1981) – до радикального зменшення лексикографічно опрацьованого матеріалу. Заплановано надрукувати шість томів старочеського словника¹³.

6. Словацька історична лексикографія

Історичний словник словацької мови створюється на основі мовних джерел ХІ–ХVІІІ ст. У ньому використовуються, передовсім, пам’ятки ХV ст. (адміністративно-правові документи, пам’ятки наукового стилю, релігійна література, фольклорні та літературно-художні джерела). Центральна картотека історичного словника словацької мови налічує близько 2 млн. карточок¹⁴.

7. Болгарська історична лексикографія

До актуальних завдань болгарського мовознавства належить створення словника староболгарської мови та історичного словника болгарської мови. Ідея староболгарського словника зародилася у 50-х роках ХХ ст. За свідченням укладачів-лексикографів, у словнику будуть подані усі слова класичних болгарських пам’яток ІХ–ХІ ст. Передбачається опублікувати три томи словника староболгарської мови. Наступний лексикографічний проект – створення історичного словника болгарської мови, який буде охоплювати увесь лексичний матеріал болгарських писемних пам’яток ІХ–середини ХVІІІ ст. Особливістю болгарської історичної лексикографії є створення невеликих історичних словників на базі однієї пам’ятки або ж на основі всіх творів одного староболгарського письменника¹⁵.

Викладений у статті матеріал дає підстави зробити висновок, що українська історична лексикографія, базуючись на давніх словникарських традиціях, на класичних засадах і принципах укладання монументальних історичних словників, займає вагоме місце у контексті слов’янських лексикографій, кожна з яких перейшла нелегкі етапи становлення і розвитку.

¹² Див.: Jan Gebauer. *Slovník staročeský*. Praha, 1970. S.3–8.

¹³ Див.: *Немец И.* Чешская историческая лексикография // Славянская историческая и этимологическая лексикография (1970–1980 гг.): итоги и перспективы. Москва, 1986. С.132–142.

¹⁴ Див.: *Бланар В.* Словацкая историческая лексикография // Славянская историческая и этимологическая лексикография (1970–1980 гг.): итоги и перспективы. Москва, 1986. С.143–159.

¹⁵ Див.: *Давидов А.* Болгарская историческая лексикология и лексикография // Славянская историческая и этимологическая лексикография (1970–1980 гг.): итоги и перспективы. Москва, 1986. С.205–229.

**UKRAINIAN HISTORICAL LEXICOGRAPHY
IN THE INTERSLAVONIC CONTEXT**

Olga KROVYTS'KA

I.Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the Ukrainian National Academy of Science
4, Kozelnitska Str., L'viv, 79026
Department of Ukrainians Language

The paper presents the main stages of development of the Ukrainian historical lexicography on general Slavonic background. The most important historical dictionaries are analyzed. The Peculiarities of lexicographical study of the historical sources of the other Slavonic languages are dwelt upon.

Key words: history dictionaries, Ukrainian lexicography, Slavonic historical lexicography.

Стаття надійшла до редколегії 20.12.02.
Прийнята до друку 24.01.03.